

NICOLAE STOICA DE HAȚEG CRONICARUL BANATULUI

Tiberiu Ciobanu

Se suține că ”o primă manifestare semnificativă pentru interesul comunității românești (bănățene – n.n. T.C.) față de istorie a constituit-o copierea cronicii românești a lui Gh. Brancovici la Mehadia, de către Antonie Alecsioviți, dascălul lui Nicolae Stoica”¹. Acesta este un manuscris necunoscut al cronicii lui Brancovici, înrudit cu cel publicat, în anul 1917, de C. Bobulescu² și se păstrează într-un miscelancu copia la Mehadia³. Pe foaia 166 a acestui manuscris – una dintre cele mai vechi variante ale cronicii românești a lui Gh. Brancovici⁴ – este însemnarea: „Aceste pilde le-am scos din Mineiuri scrise pre scurt când am fost dascăl la Mehadia la anul 1766 martie 20, Antonie Alecsioviți.” Însemnarea aceasta ajută la datarea manuscrisului, în anul 1766 sau chiar mai târziu, ținând seama că textul cronicii este mai la sfârșitul miscelaneului, anume între filele 210 și 243. Nicolae Bocșan consideră că manuscrisul de la Mehadia ”trădează interesul comunității românești pentru destinul istoric al românilor și sârbilor, cuprinși în sfera de acțiune a privilegiilor ilire și a ceea ce curtea din Viena denumea națiunea iliră, definită exclusiv din perspectivă religioasă. Legitimarea poziției românilor în cadrul acestor privilegii ilire determină în mod nemijlocit copierea cronicii lui Brancovici.”⁵

Că, în cadrul mentalității elitei românilor bănățeni, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, interesul pentru istorie câștigă teren, o dovedește și prezența, în acea perioadă, la Caransebeș, a unei variante a cronicii lui Radu Popescu, cu

---

¹ Nicolae Bocșan – *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Editura Facla, Timișoara, 1986, p. 272.

² Operele lui Gh. Brancovici, publicate după manuscriptul părintelui C. Bobulescu, Iași, 1917.

³ Biblioteca Centrală Universitară Cluj-Napoca, ms. Rom. 4608, f. 210-243 (cf. Nicolae Bocșan, op.cit., p. 392).

⁴ P.P. Panaitescu a făcut o elocventă prezentare a cronicii și manuscriselor acesteia în lucrarea *Istoria slavilor în românește în secolul al XVIII-lea*, publicată în „Revista istorică română” X, 1941. De asemenea, referințe la cronica respectivă sunt cuprinse în I. Crăciun și A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne*, București, 1963, p. 326.

⁵ *Ibidem*, p. 273.

titlul *Începerea Istoriei Rumânești cu ajutorul lui Dumnezeu de la anul domnului nostru Is. Hs. 1595*⁶, referitoare la anii 1627-1742. I. Crăciun, A. Ilicș, în *Repertoriul manuscriselor de cronici interne*, București, 1963, p. 169, menționează că prima parte a acestui manuscris, fițele 1-35, este o compilație nesemnificativă a Istoriei Țării Românești în perioada 1593-1602, apoi urmează copia fidelă a textului cronicii lui Radu Popescu.

Fiind doar în mică parte tributar concepției copiiștilor precursori – anume de a reproduce ad literam textele istoriografice, Nicolae Stoica de Hațeg⁷

---

⁶Biblioteca Academiei Românei, ms. Rom. 484, f. 1-203 (apud Nicolae Bocșan, op.cit., p. 392).

⁷Nicolae Stoica de Hațeg s-a născut în noaptea de 23 spre 24 februarie 1751, în localitatea Mehadia, fiind fiu al preotului hațegan Athanasie Stoica și al Varvarei. A început să învețe carte, la vârsta de șase ani, în satul natal; dascălii de aici îi va evoca, la vârsta senectuții, în *Cronica Banatului*: „toți slovenește învață, că de rumânie încă nimic nu știa“. Însă scrisul și cititul, în limba, română. le-a învățat desigur, acasă, cu tatăl său, care dorea ca fiul să devină preot cărturar spre deosebire de mulți clerici, din acea vreme, care erau chiar analfabeți. În anul 1763 l-a înscris la școala sârbească din Timișoara. După patru ani, elevul Nicolae Stoica s-a transferat la școala germană din Timișoara, unde instrucțiunea era mai de calitate. Din propria inițiativă s-a înscris la cursurile școlii iezuite din localitate; de aici, însă, după câteva luni, în anul 1769 îl retrace taică-său, care se temea că tânărul Nicolae poate fi convertit la catolicism. Așadar, Nicolae Stoica a urmat, patru ani școala sârbească, aproape trei ani de germană și câteva luni de latinească, perioadă în care și-a însușit foarte bine primele două limbi și, cât de cât, latina; a învățat să scrie curent în trei alfabet: chirilic, latin și gotic. Până în anul 1773 stă acasă, la Mehadia, fără serviciu, nevrând să fie ofițer în armata austriacă. De teama de a fi incorporat cu forța, atunci a plecat la Timișoara, unde s-a angajat, ca fecior, în slujba episcopului Vichentie Vidac – serviciu în care a rămas doi ani. În mai 1774, Vichentie Ioanovici Vidac a fost ales mitropolit. Nicolae Stoica a stat câteva luni cu acesta la Carlovăț, unde a cunoscut câteva dintre personalitățile culturale ale vremii, între care au fost Ioan Raici, primul istoric al popoarelor iugoslave, și învățatul ardelean Dimitrie Eustatievici, ambii producându-i o profundă impresie. Datorită opoziției generalului Papilla – care voia să-l angajeze, neapărat, în armată – Nicolae Stoica abia în primăvara anului 1777 a reușit să obțină un post de învățător, în satul Corni (Corna). În luna august a fost hirotonisit diacon, calitate în care a slujit alături de preotul din această localitate. În 10 noiembrie a aceluiași an a fost hirotonisit preot la Biserica episcopală din Vârșet. În vara anului 1778, a efectuat o vizită de prezentare, ca preot, mitropolitului din Carlovăț, unde a făcut cunoștință cu învățatul scriitor sârb Dositei Obradovici, pe care îl admiră și îl simpatizează. Tot acolo, acum a avut o lungă discuție cu arhimandritul Raici, marele istoric sârb.

În perioada 1788-1789, a participat, ca preot militar al regimentului româno-sârb, la războiul româno-sârb, în Banatul de Sud și în Craina Timocului.

În mai 1792, „iliriceasca canțelarie din Beci“ l-a numit director al școlilor naționale neunite, române și sârbe, din zona regimentului valaho-ilir, care, pe atunci, cuprindea

marchează, în Banat, trecerea la istoriografia iluministă. El ”întreprinde o prelucrare a unei informații mai vaste, apelează la o gamă variată de surse, introduce o perspectivă contemporană în reconstituirea trecutului, în care se regăsesc motive și idei aparținând spiritului comun al iluminismului sau reformismului austriac”⁸.

Colonelul Földvary, comandantul regimentului valaho-ilir, în septembrie 1815, i-a solicitat lui Nicolae Stoica de Hațeg să scrie o scurtă istorie a Banatului care să fie folosită, ca sursă de informație, pentru un istoric ce pregătea elaborarea unei istorii a Ungariei (Banatul – cu excepția zonei de graniță – a fost încorporat la Ungaria, în 6 iunie 1779). Acel istoric al Ungariei – rămas încă necunoscut pentru cercetătorii operei lui Nicolae Stoica de Hațeg - a alcătuit un plan cu opt cărți, pe epoci: 1) de la Herodot la împăratul Augustus; 2) de la Augustus la împăratul Theodosius; 3) de la Atila la Carol cel Mare; 4) de la Carol cel Mare până la începuturile regatului Ungariei; 5) de la regele Ștefan I până în secolul al XIII-lea; 6) din secolul al XIII-lea până în secolul al XVI-lea, adică de la Andrei al II-lea la regele Vladislav; 7) de la Vladislav până la pacea de la Carlovăț; 8) de la încheierea păcii (1699) până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Lucrarea s-a pierdut.

Autorul consemnează în *Cronica Mehadii* (ms. p. 7-8) că, într-un timp scurt, a redactat lucrarea, în limba germană, aceasta având ”câteva coale”. Tot el menționează că despre unele epoci și evenimente avea ”cunoștințe, despre altele însemnări”.

În luna decembrie a anului 1816, episcopul Vârșetului și Caransebeșului, Petru Ioanovici Vidac, îi dă dispoziție lui Nicolae Stoica de Hațeg să scrie o lucrare istorică despre sârbii din Banat. Și lucrarea aceasta s-a pierdut. Știm doar, din mărturisirile autorului⁹, că episcopul Petru Ioanovici de Vidac dorea să afle dacă ”sunt sate (în Banat – n.n. T.C.) în care străvechii locuitori să fi fost cunoscuți ca iliri și locuitorii să se fi transformat în valahi”. Lucrarea lui Stoica cuprinde un răspuns detaliat, în limba sârbă, dând informații privind atât trecutul cât și prezentul sârbilor din Banat. Între altele a arătat că o parte dintre sârbii și românii din Banat au plecat în Slavonia, unde teritoriul în care s-au stabilit se numește ”Valahia Mică”.

---

110 sate. Tot atunci i s-a încredințat și funcția de administrator al protopopiatului Mehadii. În octombrie a aceluiași an, consistoriul din Vârșeț l-a numit protopop la Mehadia.

În cea de-a doua parte a vieții sale, el a locuit în Mehadia, unde s-a mutat, de la Cornca, în primăvara anului 1795. Aici s-a sfârșit din viață la o vârstă înaintată, în 6 ianuarie 1833 (apud Studiu introductiv la ediția a II-a revăzută a *Cronicii Banatului* de Nicolae Stoica de Hațeg, sub îngrijirea lui Damaschin Mioc, Editura Facla, Timișoara, 1981).

⁸ Nicolae Bocșan, op.cit., p. 274.

⁹ *Cronica Mehadii*, ms. p. 8.

Doar pentru a releva specificul preocupărilor istorice ale lui Nicolae Stoica de Hațeg mai amintim două lucrări pierdute, una despre faptele lui Hercule (o prelucrare în limba germană, din 1817, a cunoscutelor legende grecești), cealaltă fiind o traducere și rezumare a lucrării *Viața lui Alexandru cel Mare de Curtius*, realizată în anul 1825. Ambele lucrări sunt făcute pentru uzul școlărilor români din Banatul de graniță. Damaschin Mioc, fără a indica sursa informației, arată că, referitor la traducerea lucrării lui Curtius, Stoica ”ține să precizeze, ca și Nicolae Costin, că nu este vorba de vreo <<Alexandrie>>, ci de o istorie adevărată”. ”Având eu cules de bani vechi – scria Stoica – întră carii de-ai lui Alexandru Machedon, în anu trecut cu istoria lui, nu cea fabuloasă, tipărită, ci pentru voi întâi rumânește în scurt din Curțiu am scos-o.”¹⁰

De la Nicolae Stoica de Hațeg au rămas, în manuscris, patru lucrări¹¹. Scurtă cronică a războiului din 1788-1791 (manuscrisul acestei lucrări a fost găsit în arhiva bisericii din Corni de către Nicolae Iorga care l-a publicat în 1940)¹². Damaschin Mioc crede că: ”Foarte probabil a fost scrisă paralel cu evenimentele”¹³ la care a participat autorul, fiind preot militar. Fără îndoială însă că Nicolae Stoica ”regiment feldpater” s-a servit de aceste însemnări pentru redactarea celorlalte două cronici: *Cronica Banatului* și *Cronica Mehadici* și a *Băilor Herculane*, aceasta din urmă fiind scrisă în limba germană.

Cronica Banatului, elaborată în perioada 1826-1827, este cea mai importantă lucrare a lui Nicolae Stoica de Hațeg, care, din păcate, a fost valorificată prea puțin de istoriografia românească, pentru că a apărut integral doar în anul 1969, la Editura Academiei R.S.R., lucrarea fiind prefatăată și îngrijită, cu exemplar profesionalism, de istoricul Damaschin Mioc. Același merituos cercetător a publicat în 1981 ediția a II-a revizuită, la Editura Facla din Timișoara.

Opera aceasta marchează o fază istoriografică bănățeană a tranziției viziunii istorice, de la una tradițională, la alta iluministă, pe coordonatele unei perspective locale și a unei dimensiuni europene. Pe bună dreptate, cel mai autorizat istoric în cunoașterea mișcării Luminilor din Banat – îl numim pe Nicolae Bocșan – observă că, în această lucrare, ”forma de organizare și prezentare a materialului istoric încă este cronicărească, amintind de cronicile secolului al XVII-lea” dar ea ”transmite un mesaj iluminist dispersat în textul istoric, de nuanță moralizatoare, în spiritul ideii de luminare-cultivare”. Fondul istoric iluminist

---

¹⁰ Nicolae Stoica de Hațeg – *Cronica Banatului* (studiu introductiv, ediție, glosar și indice de Damaschin Mioc), ediția a II-a revăzută, Editura Facla, Timișoara, 1981, p. 18.

¹¹ Nicolae Stoica de Hațeg „n-a dat titluri lucrărilor sale originale, cu excepția uneia; cele au fost atribuite de noi”, menționează Damaschin Mioc în op.cit., p.44.

¹² Nicolae Iorga – *Observații și probleme bănățene*, București, 1940.

¹³ Nicolae Stoica de Hațeg, op.cit., p. 19.

care particularizează programul românesc în confruntarea sa cu cel oficial, întemeiat pe originea romanică, latinitatea limbii, unitatea etnică și lingvistică, unitatea civilizației și a istoriei, legăturile cu ”țara“ (Țara Românească) ”este inspirat din concepția și programul istoriografic ardelean, pătrunse pe filiera Maior“¹⁴. În Istoria pentru începutul românilor în Dachia, Buda, 1812 (textul în alfabet chirilic) Petru Maior se mărginește, așa după cum se arată și în titlu, să scrie doar o primă parte a istoriei românilor, susținând romanitatea pură a acestora și continuitatea lor neîntreruptă în nordul Dunării. Potrivit greșitei sale concepții istoriografice ”puriste“, dacii au fost distruși în întregime de către romani, dispărând din istorie precum cartaginezii, astfel că ei nu au influențat cu nimic limba latină.

Nicolae Stoica de Hațeg a cunoscut Istoria lui Petru Maior, dar pentru scrierea Cronicii Banatului, n-a folosit-o ca sursă de informații. Interesant că, în cuprinsul acestei lucrări, cronicarul bănățean include o secvență, numită ”De 15 capete a istorii rumânilor, prin domnu Petru Maior adunate“. La începutul acesteia scrie: ”Acum vă arăt scurt coprinderea capetelor Istoriei domnului Petru Maior de Dicio Sân-Mărtin, protopopol și crăieștii univerzității cărților în Pesta revizor, despre venirea și purtarea românilor în Dachia, cu aleăse adeverințe, ca să le citiți a ști, adecă:“¹⁵ (”În continuare – menționează, în paranteză, Damaschin Mioc cronicarul reproduce pe f. 29-32, titlurile capitolelor și paragrafelor celor două importante lucrări ale lui Petru Maior: Istoria pentru începutul Românilor în Dachia și Disertație pentru literatura cea veche a Românilor“)¹⁶. După reproducerea acelor titluri și paragrafe – pe care Damaschin Mioc le-a omis în edițiile cronicii, îngrijite de el, Nicolae Stoica de Hațeg își îndeamnă cititorii: ”Cu această scară a întâieii istorii a românilor în limba rumânească prin domnul Petru Maior alcătuită vă îndemn să o căutați, să vă învățați“¹⁷.

Pentru partea de ev mediu a cronicii (892 – 1716), autorul folosește, în primul rând lucrările istoricului sârb Iovan Raici¹⁸ și a învățatului italian Fr. Griselini¹⁹. Damaschin Mioc precizează că în urma cercetărilor pe care le-a întreprins, ”se poate afirma că, la baza evenimentelor din această epocă – survenite în Peninsula Balcanică, în Țara Românească și Moldova – stau informațiile luate din istoria lui Raici, iar la baza celor ce se referă la Europa Centrală, inclusiv evenimentele din Transilvania și Banat, stau informațiile lui Griselini. Astfel,

¹⁴ Nicolae Bocșan, op.cit., p.277.

¹⁵ Nicolae Stoica de Hațeg, op.cit., p. 93,94.

¹⁶ Ibidem, p.94.

¹⁷ Idem.

¹⁸ Jovan Rajič – *Istorija raznih slavianskih narodnov, naipače Bolgari, Horvatova i Serbova*, Viena, 1794 – 1795, 4 vol.

¹⁹ Fr. Griselini – *Versuch iner politischen und natürlichen Geschichte des temeswarer Banats in Briefen an Standesgenossen*, Viena, 1780.

marile bătălii antiotomanc – a sârbilor la Kosova Polje (1389), cea a românilor la Rovinc (1394), cu toate amănunțele și datele de cronologic, dar și cu unele greșeli sunt traduse după istoria lui Raici. După același autor sunt și capitoul antiotoman al luptelor lui Iancu de Hunedoara și Paul Chinezu, precum și o parte din domnia lui Matei Corvinul. Tot din Raici sunt inspirate și părțile de istoric a Țării Românești și Moldovei în secolul al XVI-lea, precum și căderea Belgradului sub turci și bătălia de la Mohacs. Partea consacrată lui Mihai Viteazul și urmașilor săi stă sub influența ambelor istorii citate. Lucrurile merg așa, cu traduceri, dar mai mult rezumări, din ambii istorici, pentru tot cursul secolului al XVIII-lea și până la 1713, când împrumuturile din Raici încetează²⁰.

Același cercetător arată că, pentru perioadele în care cronicarul nu a avut surse în lucrările istoricilor amintiți mai sus, în privința țărilor române sunt redată simple note cronologice din liste de domni. Pentru Țara Românească folosește o cronologie care, cu excepția începutului, este aproape la fel cu cea utilizată de autorul Letopisețului Cantacuzinesc. Lista domnilor, publicată la sfârșitul Psaltirii tipărite la Iași, în anul 1817, a folosit-o pentru marcarea cronologică a istoriei Moldovei.

Foarte important este faptul că autorul nu prezintă ”la recc“ sursele documentare, ci atunci când izvoarele istorice se referă la personaje istorice și la evenimentele importante din trecutul neamului românesc, el adastă cu căldură asupra acestora, fiind pătruns de fior patriotic, mai precis de mândria apartenenței etnice, mândrie pe care dorește să o transmită și cititorilor săi, în speță școlarilor români bănațeni. Stoica a scris cu scopul de a educa tineretul român din ținutul său, iar partea ultimă a cronicii sale, îndeosebi cea din perioada 1759-1825, are caracterul unor memorii, el consemnând evenimentele pe care le-a cunoscut, ca să nu se uite, așa după cum însuși a mărturisit.

Nicolae Stoica de Hațeg consideră că rolul primordial al istoriei este cel educativ. În *Intrare* (Introducere – n.n. T.C.) autorul îi îndeamnă pe ”școlarii rumânești“: ”Eu vă poftesc (...) a citi, bine a învăța și a ști cum să cade lui Dumnezeu, cum împăratului, monarhului nostru și subdregătorilor noastre a sluji, cum părinților, învățătorilor a fi și cum către tot omul din lume a ne arăta“²¹). Din câte se vede aici, cronicarul gândește ca un cetățean al Imperiului habsburgic, fiind nutrit de ”duhul“ Luminilor. Însă pe parcursul cronicii, adeseori el își manifestă sentimentele de român, acestea fiind puse în Lumina istoriei neamului său. Continuitatea neîntreruptă a românilor pe meleagurile fostei Dacii este învederată de numeroase mărturii arheologice, o parte dintre acestea fiind binecunoscute de Nicolae Stoica de Hațeg, care chiar a colecționat o seamă din respectivele relicve. ”De acestea – scrie el – nu mai aicea în munți (în Banat –

²⁰ Nicolae Stoica de Hațeg, op.cit., p. 36,37.

²¹ *Ibidem*, p.62.

n.n. T.C.), ce și în Valahia, Moldova și în Ardeal se află“. Extrapolând o situație pe care o știa foarte bine, din timpul vicții sale, anume că, la vreme de primejdie, populația românească se retrăgea în munți, Stoica afirmă că: ”Românii fugiți munții au lucrat și s-au apărat, gloatele și-au scăpat (...). În Țara Rumânească mari păduri pingă sate stau nctăiate, de-a scăpa de turci au de tătari. De acestea vechii istoriografi n-au știut și românii noștri 6 sute de ani din carte s-au șters.“

Explicația unei părți a toponimici românești precum și a organizării noastre prestatale și a adoptării alfabetului chirilic, Stoica o găsește în conviețuirca îndelungată cu slavii. Aceștia – susține, adevărat, Nicolae Stoica de Hațeg – pe lângă alte teritorii și ”Țara Rumânească, Banatu, Panonia, Ardealul au călcat, sute de ani pe aicea au domnit, mai mult decât alte limbi. Cari sate, orașă, pământ, locuri, apc, munți, văi în limba lor le-au botezat (...). În codrii, românii și-au avut conducătorii lor, pe care i-au numit strabuni (...); pogorând ei jos în câmpii, din strabuni și ei voievozi ca alții aleasă și s-au pus. Lăsând buchile romanilor, au luat a moravilor, cu toate numirile slovenști a locurilor.“ Constată, cu tristețe, că popoarele migratoare, stabilindu-se în alte zone, spre apus, acolo au progresat, și-au creat o civilizație înaintată, pe când poporul român stând locului, în calca năvălitorilor, a fost vitregit de istorie: ”Așa, toate zisăle limbi, ducându-să în sus, s-au cultivat și s-au poleit. Iar românii noștri în munți și păduri, și fără de popi, urșilor, lupilor au sărbat și legea lăaturalnică au luat.“

Alături de tema originilor, în tematica istoriografiei iluministe un loc de seamă îl ocupă tema medievalismului. Originea nobilă (cea romană) a românilor se răsfrânge asupra însușirilor alese a personalităților lor istorice, fapt dovedit de domnitori și comandanți de oaste din perioada istoriei noastre medievale. Celor care contestau originea romană și continuitatea românilor în stânga Dunării, Stoica li se adresează cu cuvinte prin care își exprimă mândria originii nobile a etnici sale și nădejdea într-un viitor, pe măsura virtuților moștenite: ”...Că și românii de neamuri mari și înțelepți din natură au fost și sunt și vor mai fi.“

Cu îndreptățită mândrie atrage atenția asupra originii românești a unor străluciți comandanți de oaste a Ungariei medievale, precum au fost Iancu de Hunedoara, Matei Corvinul și Paul Chinezu.

Referitor la primul menționează: ”După moartea craiului unguresc Vladislav, de la Varna, neavând Ungaria alt bărbat de neam, pre ardclcanu Ioan Huniadi alcasără, macar român, lundu-l, căruia toată crăirea ungurească cu o titulă: Vicariu ghencralis-gubernator, i-o deăteră, fiindcă craiul Ladislav V încă mic prunc era și împăratul la sine îl creștea“²². Despre Paul Chinezu: ”De acest Paul Chinezu ce-au fost în Timișoara comandant armeei ungurești și guvernator Bănatului spun că au fost român“²³ sau: ”De Paul Chinezu ardeleanu spun că au

²² *Ibidem*, p.116.

²³ *Ibidem*, p. 120.

fost român, învățat, măcar c-au fost din sat. Carele în Timișoara și-n Beligrad ghegeneral guvernator, vestit voevod oștilor, el 25 de ani Timișoara, Banatu au domnit, - [la moșia sa] – au murit. De moartea acestui viteaz craiul au plâns²⁴. Evocând epoca de decădere a Ungariei, la începutul veacului al XVI-lea, cronicarul scrie cu afecțiune: ”În care vremi, unii gândea: unde-s acum Ioan Huniad Corvinu cu fiu său, crai Matiaș, unde-i Paul Chinezu, ce le-au zis români, să vină să vază.”²⁵

Nicolae Stoica de Hațeg este primul cărturar bănățean care prezintă, pe larg faptele de vitejie ale acestor personalități istorice ²⁶ de origine română. a căror viață și activitate sunt legate de trecutul Transilvaniei și Banatului, pe care cronicarul le considera vetre ale ființării neîntrerupte ale neamului său.

Tot pentru prima dată în Banat, românilor le este cunoscută, prin cronica sa, marea bătălie de la Rovine, vestită victorie a oastei lui Mircea asupra numeroasei armate a lui Baiazid: „Împăratul Baiazet, spuind Thrația, Thesalia, Matedania, Foția, Bugaria, Servia, vrând asupra ungurilor arma a ridica, socoti ca întâi pre Mircea Vodă al Valahii a-l supune, Baiazet avea întră turci pe Ștefan, fecioru lui Lazăr, cu serbi, Craicăvici Marco și bugari. Și oastea Dunărea trecu în Țara Românească. Ion Mircea vodă, adfunând românii, turcii i-au lovit, mare vărsare de sânge au fost. În care batalia, afară de turci muri Craicavici Marco și Constantin Jigligovaș, fecioru cneazului Deian și Dragoș piciră, în 10 octombrie 1395. Spun că atuncea, naintea aceii bătăi, au zis Marco către Constantin: <<Eu rog pe Dumnezeu să ajute românilor și eu să pier>>. Această batalie au fost la Rovinele Ialomișii. De peirea acestor voinici lui Baiazet rău i-au părut, dar și el

---

²⁴ *Ibidem*, p. 123.

²⁵ *Ibidem*, p. 126.

²⁶ Un alt bănățean, cărturarul, istoricul Damaschin Bojincă a scris despre Iancu de Hunedoara și despre Matei Corvinul, scoțând în evidență originea lor română. Bojincă a prezentat aceste personaje istorice într-o viziune istoriografică romantică. El l-a vizitat pe Stoica, acasă la Mehadia, în anul 1830.

Oare este întâmplător că, tocmai în același an, a scris Damaschin Bojincă despre Ioan de Hunedoara? E vorba de lucrarea Descrierea nașterii și a eroicelor fapte a mult vestitului erou Ioan Corvinus de Hunedoara, apărută în „Calendariu românesc pe anul de la Cristos 1830“, Pesta, p. 45-95, două coloane paralele, cu litere latine și chirilice. Prima parte – Ioan Corvinus este răsărit din gen sau sânge românesc – este o scriere originală, în care autorul prezintă o argumentație convingătoare privind originea românească a lui Iancu de Hunedoara. Nicolae Bocșan e de părere că această parte a lucrării lui Bojincă este „un răspuns dat istoriografiei maghiare, aflată și ea la începutul afirmării concepției romantice, în plin parcurs de deșteptare națională“ (Nicolae Bocșan – De la idealul luminării la idealul național, studiu introductiv la volumul Scrieri de Damaschin Bojincă, Editura Facla, Timișoara, 1978, p. 49). Același cercetător consideră că, prima parte a studiului lui Bojincă, „a fost sugerată din pasaje din Istoria lui Petru Maior (p. 111-115) unde sunt menționate pentru prima oară sursele care atestă originea românească a lui Iancu“ (Nicolae Bocșan, op.cit., p. 49).

peste Dunăre scăpă bătut. De unde cătră Mircea soli trimeasă și pace pusără și acasă să dusă. Și fiindcă alte țări grecești luasă, Țarigradu încisă, ci iară încă îl mai lăsă.²⁷

Sunt absolut tulburătoare cuvintele despotului sârb Marko Krležević, obligat să lupte cu oștenii săi, în cadrul armatei turcești. Cronicarul nostru a reținut informația respectivă din lucrarea învățatului sârb Iovan Raici (Istoriija raznih slavianskih narodov, najpace Bolgari, Horvatova i Serbova, Viena, 1794-1795, 4 vol.). Informația respectivă a rămas unică în istoriografia românească. Oarecum ciudată pare absența bătăliei de la Rovine din Hronica românilor și a mai multor neamuri a lui Gh. Șincai, contemporanul lui Nicolae Stoica de Hațeg.

Urmându-și sursa – lucrarea lui Iovan Raici cronicarul bănățean prezintă o altă bătălie dintre români și turci, făcând o confuzie în privința domnitorilor (Radu vodă în loc de Vlad Țepeș). De altfel, se poate observa că pe autor îl interesează consecințele acelei lupte în raporturile româno-turcești: „Atuncea în Țara Românească, Radu vodă, marele cneazu, lu sultan Mahomet oaste îi arătă. El pe turci atachirui bătându-i, îi sparsără ț-i fugălui. Cu care biruință românii să folosiră, cât așa pace încheiară, însuși sultanu cu domnu, ca tributul ce era pre țara pus cu mult jos scăzu.”²⁸

Pe același sultan, Mahomed II (1451-1481) l-a biruit și Iancu de Hunedoara în lupta de la Belgrad. Evocarea acestei bătălii este făcută de Stoica, folosind sugestive figuri de stil: „Sultanu Mahomet II, luând Țarigradu cu împărăția grecească, apoi cu oastea către Beligrad plecă, 1456, vrân Beligradu să-l ia. Însă Ioan Huniadi, ce era stahalter, adevă al craiului Vladislau namecstnic, al crâirii ungurești, el curând oastea adună și împreună cu preotul fratăsu Ioan Capistranu, carele pre porunca lui Nicolae V, papă a Romei, oaste de cruceați din toate țările asupra turcilor adunasă, având zisul franțiscan la sine de la papa daruri și cărți, ertăciuni de păcate, adevă indulgenții a da. Și mulți ostași adunasă, carii și pre uscat și pre apă la Beligrad ajunsără. Mahomet cu 150 de mii să grăbea Beligradu a-l lua, ci Huniadi cetatea întărisă. Turcii în iunie Beligradu împrejurară, încinsără, zioa, noaptea cu bombarde spărgea; caichele, șaichele, corăbiile turcești Dunărea și Sava acoperiseră. Văzând Ioan Huniadi, ce era cu Ioan Capistranu încă afară, ei bătând și sfărâmând corăbiile turcești ce incongiurasă, ca un heroi, sălbatec, prin mijlocul lor cale făcându-și în cetate au intrat. După 46 de zile a Belagherului și a bătăii, Mahomet bătut, într-o noapte cu oastea, ocărât, amărât s-au dus.”²⁹. În continuare scrie cu compasiune despre sfârșitul marelui „heroi” român, care, datorită faptelor sale de neuitat, a rămas în memoria posterității: „Însă și pre Ioan Huniadi, după atâtea griji mari, frice și patimi, frigurile îl prinsără. În Zcmlin îl trecură, unde de toate luptele heroiești, vitejăști și de viață să lipsi. Și așa pre el din Beligradu de-aicea la Ardeal, în Bălgradu românesc, îl petrecură, unde cu

²⁷ Nicolae Stoica de Hațeg, op.cit., p.110-111.

²⁸ Ibidem, p. 120.

²⁹ Ibidem, p. 118-119.

cinste și mare adunare de preoți întru a sa osebită biscărică l-au îngropat; a căruia moarte anul 1456, în 11 august fu. Carele a de unguri nezăuitat, mare viteaz, Ioan Huniad Corvinu; în ceâlc vâcînice să mută³⁰.

S-a încetățenit în istoriografia românească ca Nicolae Stoica de Hațeg este considerat *cronicar* și nu *istoric*. Biobibliograful său, Damaschin Mioc motivează opțiunea aceasta astfel: „Spre deosebire de istoricii Școlii Ardelene, Nicolae Stoica nu-și citează sursele de informare, procedând ca majoritatea cronicarilor, fapt pentru care îl și considerăm cronicar și nu istoric³¹.”

Nicolae Stoica de Hațeg a rămas în istoriografia, în limba română din România numai prin *Cronica Banatului*. *Cronica Mehadiiei și a Băilor Herculanee*, a fost scrisă, după cum am mai precizat, în limba germană, cu caractere gotice, în anul 1829. În limba română, în traducerea lui Costin Feneșan, a apărut în anul 1981, la Editura Facla, fiind inclusă în volumul Nicolae Stoica de Hațeg. *Scrieri*, volumul respectiv mai cuprinde *Povești moșăști, școlarilor rumânești*, lucrare redactată în limba română, în anul 1830, și o secvență *Varia*. Prin acest volum s-a încheiat tipărirea moștenirii culturale, rămase în manuscris, de la Nicolae Stoica de Hațeg.

Având în vedere, în ansamblu, viața și activitatea lui Nicolae Stoica de Hațeg, Damaschin Mioc, în introducerea la *Scrieri* îl caracterizează excelent, din perspectiva mișcării luminilor, dar ca român cărturar trăitor în Banat: „Adept al luminismului de tip german, cu înclinări mai mult spre rezolvarea problemelor culturale decât a celor de ordin social, credea cu tărie în binefacerile culturii, în rosturile ei de temelie pentru ridicarea neamului său obidit, rămas în urma altora din cauza unor vicisitudini aparte. Prin întreaga lui activitate, a căutat să trezească în cei al căror îndrumător firesc era – românii din regiunea graniței bănățene - interesul pentru cultură, dragostea pentru școală și gustul pentru lectură. Spre acestea se îndreaptă numeroase îndemnuri ale sale, ca și aproape întreaga-i operă³².”

Se consideră că, în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea, în Banat a avut loc constituirea unei istoriografii iluministe, prin opera lui Paul Iorgovici, ale cărui lucrări în manuscris, cu un asemenea profil, din păcate s-au pierdut. Nicolae Bocșan menționează că : „O tradiție și o istoriografie culturală locală transmit de la o epocă la alta această informație, fără a avea astăzi posibilitatea de a o mai controla³³.”

---

³⁰ *Ibidem*, p. 119.

³¹ Prefață la *Cronica Mehadiiei și a Băilor Herculanee* (traducere din limba germană de Costin Feneșan. Prefață de Damaschin Mioc) în volumul *Nicolae Stoica de Hațeg – Scrieri* (Ediție întocmită de Damaschin Mioc și Costin Feneșan), Editura Facla, Timișoara, 1984, p. 4.

³² *Nicolae Stoica de Hațeg – Scrieri*, p. III.

³³ Nicolae Bocșan, *Contribuții la Istoria iluminismului românesc*, p. 278.

NICOLAE STOICA DE HAȚEG

The chronicler of the Banat

For more than one hundred years after he had written his works, the personality of this remarkable intellectual of the Banat remained practically unknown. It is much to his credit that Damaschin Mioc, an historian native of the Serbian Banat, brought his work to public attention.

Born on 24 February 1751 in Mehadia, in the house of a Transylvanian priest who had sought refuge in the Banat, Nicolae Stoica studied in Timișoara where he attended schools in Serbian, German and – for several months – in Latin, at a Jesuit school. After having participated in the Austro-Turk war as a military priest and translator, he was appointed rector at Mehadia and at the same time director of the Romanian schools in the bordering areas of the Banat. He died on 6 January 1833.

Unfortunately a part of his manuscripts is definitively lost. Among these are: *Scurtă istorie a Banatului* (*A Short History of the Banat*) - written in German in 1815 – and *Sârbii în Banat* (*The Scrbs in the Banat*) – written in Serbian in 1816.

The other manuscripts were recovered and printed in a revised version thanks to Damaschin Mioc. Thus, his edition of *Scrieri* (*Written Works*) printed by Facla Publishing House of Timișoara in 1984 contains *Cântece* (*Songs*) - a collection of carols and religious poems created from folk sources between 1778-1792 – and the Romanian translation of *Cronica Mehadici și a Băilor Herculeane* (*The Chronicle of Mehadia and Herculean Baths*) – written in 1829. The volume also includes *Povești moșăști, școlărilor rumânești*, a heterogeneous compilation of old traditional stories dedicated to the Romanian schoolchildren.

It is worth mentioning Nicolae Stoica's contribution to the translations from Serbian into Romanian of *Hotărârea Tatălui Nostru* (*Our God Father's Decision*) and *Tălmăcirea Fericităților* (*An Interpretation of Happiness*) from *Catehism micu...*, a religious textbook written by Ioan Raici, as well as *Carte Trebuincioasă pentru dascălii școalelor de jos românești neunite în chesarcraeștile țări de moștenire* (*A Useful Book for the Teachers of the Romanian Lower-Schools non-united in Austro-Hungarian imperial lands*) printed in Vienna in 1777.

Nicolae Stoica's masterpiece is *Cronica Banatului* (*The Chronicle of the Banat*). In his *Literatura bănățeană de la început până la Unire: 1582-1918* (*The Literature of the Banat from the beginning to the Great Union*) historian Ioan Dimitrie Suciuc describes this book as a „ milestone of the historiography of the Banat , and its author can be regarded for good reasons as the founder of this historiography. Perhaps if his chronicle had been printed at the right time it would have thrown a different light on the historical past of the Banat.“